

Др Будимир Алексић*
Универзитет Црне Горе
Историјски институт, Подгорица

СРПСКА ИНТЕГРАЛИСТИЧКА ИДЕЈА У ЦРНОЈ ГОРИ У ПРОШЛОСТИ И ДАНАС

Апстракт: Рад се бави историјатом идеје српског државног и националног уједињења коју су на простору данашње Црне Горе, у дугом временском интервалу, артикулисали и заступали народни прваци, духовници, књижевници и публицисти. Намјера је да се укаже на чињеницу да је и под вишевијековном турском окупацијом у Црној Гори живјела идеја о националном ослобођењу и уједињењу српског народа и о обнови српске државе. Та интегралистичка свијест, односно свијест о српском јединству, била је снажно присутна у Црној Гори и након ослобођења од Турака. Српски народ у Црној Гори је све до наших дана, у различитим приликама и околностима, показао одлучност да очува свој национални, језички и вјерски идентитет и испољавао тежњу ка српским интеграцијама.

Кључне ријечи: Црна Гора, Србија, српски народ, Петровићи–Његоши, српско јединство, српски свијет, национални идентитет.

*

I

У сваком народу постоји идеја о државном јединству, али не само о државном. Једнако тако је присутна идеја и о духовном и културном јединству. Српски народ је одвајкада тежио државном уједињењу, и он је ту идеју реализовао још у раном средњем вијеку. У раном средњем вијеку, по ријечима академика Милоша Благојевића, стварају се српске државе и испољавају најстарији елементи државности. На прелазу из VIII у IX вијек српски народ је створио чак пет посебних држава или „протодржава“, од којих су четири у Приморју: државу Неретвљана, Захумљана, Травуњана, Конављана, па и Дукљана, а једну, и највећу, у

* b.aleksic@t-com.me

унутрашњости Балканског полуострва, коју византијски писци називају Србијом. Ова појава није необична, јер су и остали „варварски“ народи Европе, у раном средњем вијеку, стварали више држава. На етничким картама које су прије два вијека направили најистакнутији европски научници видимо да се Сервија (Поморска Србија са центром у Скадру) простирала од Пелопонеза до Истре (814), а један вијек касније (900) од Пелопонеза до сјеверне Италије (на сјеверу као мјешовито подручје)¹.

Историјски извори свједоче да су Срби у X вијеку имали своју државу која се звала Србија и која се простирала од Врбаса до Ибра, и која је, наравно, обухватала и јадранско приморје. То експлицитно саопштава, својевремено водећи српски етнолог, Петар Влаховић: „Половином X века Србија се простирала између Врбаса и Ибра, а на северу до Саве. Из тог времена познате су и две српске географске области – Рашка, на истоку и Босна, на западу, која је у то време чинила интегрални део Србије“².

Да је то тако потврђује и чињеница, која је широј јавности непозната, да се и простор данашње Црне Горе звао Србија. Ево неколико доказа који то потврђују: краљ Никола, свјестан чињенице о којој говоримо, у свом спјеву *Пјесник и вила*, описујући владавину кнеза Јована Владимира каже да је овај први српски светац и мученик владао Србијом („С невјестом се тад Косаром/ Натраг млади краљ поврати/ И Србијом плијењеном/ Наста мудро он владати“³). Дакле, краљ Никола територију којом је кнез Јован Владимир управљао назива Србијом. Краљем Србије Владимира назива и скадарски архиепископ Маријо Ђорђе који у свом извјештају ватиканској Конгрегацији за пропаганду вјере из 1696. године пише да је „Крајина која је била некад краљевски град, у коме је столовао краљ Србије Владимир, данас само мало село, на око девет миља источно од Бара“⁴.

Да се земља којом је управљао кнез Јован Владимир звала Србија свједочи и један византијски извор из XII вијека. Ријеч је о дјелу *Кратка историја*, или *Хроника Јована Скилице*, како се често зове, цариградског протовестијара Јована Скилице, у коме налазимо и податке о владарском лику и карактеру кнеза Владимира: „Јер док је Трибалијом и оближњим

¹ Веселин Ђуретић, *Српска беспућа двадесетог века*, Српска радикална странка, Београд, 2006, стр. 414.

² Милош Јевтић, „Петар Влаховић“ у: *Зборник радова посвећен академику Петру Влаховићу*, уредник Зоран Лакић, Црногорска академија наука и умјетности, Подгорица, 2003, стр. 57.

³ Никола I Петровић Његош, *Спјегови, Цјелокупна дјела Николе I Петровића Његоша*, књига друга, текст *Спјегова* приредио за штампу, предговор и објашњења написао и рјечник саставио Саво Вукмановић, Обод, Цетиње, стр. 271.

⁴ Цит. према: Никола Банашевић, *Летопис попа Дукљанина и народна предања*, Српска књижевна задруга, Београд, 1971, стр. 209.

областима Србије владао Владимир, по кћери Самуилов зет, човек правичан и мирољубив и пун врлине, прилике су у Драчу биле мирне⁵. Јован Скилица, иначе, у неколико махова Дукљу назива Србијом⁶. Скилица, свакако, није био једини византијски хроничар који Дукљу/Зету назива Србијом. То потврђује и наш највећи византолог, Георгије Острогорски (1902-1976), иначе етнички Рус, у својој данас већ класичној *Историји Византије*: „Зету Византинци називају Србијом а њене становнике Србима“, наглашава Острогорски⁷.

Дукљу/Зету (која је обухватала добар дио данашње Црне Горе и Албаније) Србијом називају и западни (венедијански) извори. Тако се у једном млетачком акту из 1395. године Страцимир Балшић (+ 1372) помиње као „великаш приморске Србије“⁸.

Бројни су и други извори који простор данашње Црне Горе у средњем вијеку називају Србијом. Тако на примјер дубровачки књижевник Марин Држић (око 1508-1567) каже у једном писму да је Херцег Нови у Србији⁹. „Од краја XV века, након пропасти средњовековне српске државе, барски архиепископи су понели и наслов примас Краљевине Србије“, подсјећа Ивана Коматина у књизи *Црква и држава у српским земљама од XI до XIII века*¹⁰. Све те чињенице је знао и Његош који у *Горском вијеницу* каже да се Србија простире „од Дунава до мора сињег“ („Мала ли је жртва сва Србија/ Од Дунава до мора сињег“¹¹). Он, дакле, има у виду вријеме

⁵ *Византијски извори за историју народа Југославије*, том III, фототипско издање, Византолошки институт Српске академије наука и уметности, посебна издања, књига 34, Београд, 2007, стр. 117.

⁶ *Кратка историја* Јована Скилице, по ријечима Николе Банашевића, „важан је и понекад једини извор за историју Византије и суседних народа у доба владе цара Василија II, названог Бугароубица“ (Н. Банашевић, *Летопис...* стр. 151).

⁷ Георгије Острогорски, *Историја Византије*, II фототипско издање, Просвета, Београд, 1993, стр. 293, белешка 1.

⁸ *Acta et diplomata res Albaniae mediae aetatis illustrantia* II, приредили Лајош Талоци, Константин Лиречек и Милан Шуфлај, Vindobonae 1918, п. 532 (Наведено према: Ивана Коматина, Предраг Коматина, „Настанак ‘Млетачке Албаније’ и успомена на византијску власт у српском Поморју“, *Историјски часопис*, Београд, књ. LXVII (2018), стр. 75.

⁹ Вид. о томе: Мирослав Пантић, „Дубровачке споне“, *Време*, Београд, 19. децембар 1994, стр. 40.

¹⁰ Ивана Коматина, *Црква и држава у српским земљама од XI до XIII века*, Историјски институт, Београд, 2016, стр. 382. Вид. о томе и: М. Фабер, „Право барских надбискупа на наслов ‘примас Србије’“, *Гласник земаљског музеја*, бр. 17, Сарајево, 1905, стр. 445-477.

¹¹ Петар Петровић Његош, *Горски вијенац*, приредио за штампу, предговор и прилоге написао Ристо Ј. Драгићевић, коментар и рјечник Милана Решетара, Графички завод, Титоград, 1966, стр. 49.

када је постојало државнотериторијално јединство српског народа прије него што су Турци дефинитивно учинили крај његовој самосталности¹².

Српску интегралистичку идеју снажно је заступао и највећи пјесник старог Дубровника – Иван Џиво Гундулић (1589-1638). Према ријечима српског књижевника и дипломате Матије Бана (иначе рођеног Дубровчанина) „Гундулић је кроз прожет српским осјећањима. (...) Њему, по народном предању Србија почиње од Марице ријеке и од Егејског мора“¹³. Сам Матија Бан у својој приступној беседи у Српској краљевској академији 27. децембра 1887. наглашава да, „као што је и у средњем вијеку српска државна мисао дошла са Јадранског мора, из Зете у Рашку, тако се у вијеку нашем српска књижевна мисао преселила опет са Јадранског мора на Дунав и Саву, из Дубровника најприје у Београд, па у Загреб“¹⁴. Матија Бан, дакле, с правом сматра да је идеја српске државотворности настала на обалама источног Јадрана, у приморској Србији, и да се одатле ширила по унутрашњости српског етничког простора.

II

Турска инвазија на српске земље у XIV и XV вијеку имала је, као што је познато, разарајуће последице по српски народ, државу, Цркву, културу и општи цивилизацијски ток, али и под вишевијековном окупацијом живјела је идеја о националном ослобођењу и уједињењу. Идеје о обнови српске државе рађале су се у главама и Срба и странаца, озбиљних историјских личности, народних вођа, књижевника и духовника. Политичку мисао о ослобођењу и уједињењу српског народа изграђивали су и афирмисали народни прваци и на простору данашње Црне Горе, подстичући у том циљу ослободилачке покрете.

У том смислу ваља указати на план архимандрита манастира Пива, Арсенија Гаговића, из 1803. године о обнови српског царства под влашћу руског принца. Као изузетно популарна личност у српском народу свога времена, архимандрит Арсеније се истакао својом политичком активношћу, „нарочито својом концепцијом о стварању једне словено-српске државе од

¹² Вид. о томе: Слободан Томовић, *Коментари: Лажни цар Шћепан Мали, Луча микрокосма, Горски вијенац*, Књижевна заједница „Култура“ Београд, Народни музеј Црне Горе Цетиње, Издавачка заједница „Вељко Влаховић“ Београд, Београд-Цетиње, 1990, стр. 280.

¹³ Матија Бан, „О Ивану Гундулићу“, у: *Приступне беседе српских академика (1886-1947) књига I*, уредник академик Мило Вуксановић, Српска академија наука и уметности, Београд, 2020, стр. 430.

¹⁴ *Исто*, стр. 432.

Јадранског мора до Дунава, на челу које би био руски принц“¹⁵. Он је, наиме, током боравка у Русији 1803. године пренио царском тајном савјетнику грофу Дмитрију Татишчеву (1767-1845) молбу „свију знаменитих људи Херцеговине и Србије“ да их руски цар узме под своју заштиту. Татишчев је забиљежио ријечи архимандрита Арсенија Гаговића „да су сви они, који исповедају православну веру, готови да се придруже Русији и да дођу под скиптар руски, али у случају да Господар Император због удаљености оних крајева нађе као непробитачно то присаједињење, то они мисле да кад би се сви Словени на југу ујединили у једну целину и, састављајући Словено-Српско Царство, сачињавали би државу, која би била достојна једнога од великих кнезова, којег би Његово Императорско Величанство одредило да буде њихов цар“¹⁶.

И владика Василије Петровић је 1763, према извјештају пуковника Паулића, имао план „да се успостави стара српска држава, у коју би, поред Србије, Бугарске, Горње Албаније, Далмације и Босне, ушао и Карловачки Банат и Славонија. Закључено је било“, наставља Паулић, „да православни у исти дан побију све Турке у овим провинцијама, а у аустријским крајевима све офицере. За овај план био је придобијен тадашњи карловачки владика Јакшић, који је стајао у преписци с црногорским митрополитом преко писмоноша попова. Овај план није успио с разлога што нијесу имали потребан број способних вођа“, мисли Паулић¹⁷.

Идеја српског уједињења била је опсесивна идеја митрополита Петра I Петровића Његоша. Овај цетињски митрополит, кога су још за живота звали *Свети*, се свим својим стваралачким бићем (и као владар, и као владика, и као писац и бесједник) залагао за исте идеале, конкретно: за српско национално ослобођење и уједињење у јединствену српску националну државу.

Идеолози црногорског сепаратизма (који настоје да потру цјелокупну историју, традицију и меморију Црне Горе и Црногораца), фалсификујући и лажно представљајући историјске чињенице, измишљају да је Петар I Петровић био један од стубова „нововјековне црногорске државе“, чија је наводна дјелатност на том плану – стварање црногорске државе, узор креаторима и протагонистима црногорског идеолошког пројекта. Захваљујући медијском мраку који је у Црној Гори трајао последњих тридесет година, као и идеологизованом образовном систему, грађани Црне

¹⁵ Милан М. Вујачић, „Двије разуре Требјешана и постанак племена Ускоци у Црној Гори“, *Глас САНУ*, књ. 15, Београд, 1971, стр. 305.

¹⁶ Миленко Вукићевић, *Карађорђе*, књига прва (1752-1804), фототипско издање, ИРО Слобода, Београд, 1988, стр. 237-238.

¹⁷ Вид. о томе: Душан Д. Вуксан, „Црна Гора у доба младости митрополита Петра Првог“, *Записи*, год. XII, књ. XXI, Цетиње, бр. 5 (1939), стр. 265.

Горе нијесу били у прилици да се упознају са елементарним чињеницама из своје прошлости. Били су принуђени да из добро контролисаних медија и идеолошки колорисаних уџбеника свакодневно „гутају“ ноторне неистине, попут оне да је Петар I Петровић стварао „црногорску националну државу“.

Историјска истина је управо обрнута. Овај храбри архијереј се борио за стварање српске државе у њеним историјским и етничким границама. Када је, у освит XIX вијека, букнуо национално-ослободилачки устанак у Србији, митрополит Петар I је успоставио кореспонденцију са Карађорђем Петровићем, вождом Првог српског устанка¹⁸. Пет владичиних писама Карађорђу и једна посланица, као и вождова писма владици, потврђују чињеницу да је Први српски устанак (1804–1813) наишао на широк одјек код српског народа на простору данашње Црне Горе, прије свега у Васојевићима, Брдима, Старој Херцеговини и подловћенској Црној Гори. Као државник који је планирао стварање „славеносрпске државе“, митрополит Петар I се одушевљавао устанком српског народа под Карађорђевићим вођством. Благота Мркајић с правом наглашава да „у таквом општем ослободилачком заносу и конкретном животном контексту очекивано се у херојском менталитету црногорског човјека будио и актуелизовао дух ратничке прошлости у чему није изостало сјећање на косовски бој (1389), јер је од тада стално вођена борба против турских поробљивача“¹⁹.

Водећи одбрамбене и ослободилачке ратове, митрополит Петар I је промишљао историјску судбину српског народа и сањао о „освети Косова“ и о српском националном јединству у оквиру цјеловите државне творевине. У том смислу нарочито је индикативно његово писмо од 10. јануара 1804, упућено игуману манастира Дечана Хаци-Данилу Кажанегри (који је био родом из Паштровића). Митрополит Петар I ту обавјештава дечанског игумана о заједничкој акцији Црногораца и Србијанаца против Турака и предлаже му како да спаси мошти Светог краља Стефана Дечанског и друге светиње из манастира: „Ове године имамо намјереније ми Црногорци и са Београдске стране Срби оћемо скочити на оружје против наших врагова Турака, ако можемо и вас да избавимо, неголи гледај да сачувате светога Краља кивот са свете мошти и крстове и све утвари црковне. (...) Ако не можете сачувати ствари, а ви преко Васојевића и Куча и Пипера донесите на Цетиње, а ми се надамо да ће и славна Русија да помогне свима

¹⁸ О томе опширније: Будимир Алексић, „Односи Светог Петра Цетињског и војда Карађорђа“, у: *Црква – Календар Српске православне патријаршије за просту 2004. годину*, Информативно – издавачка установа Српске православне цркве, Београд, 2004, стр. 78–86.

¹⁹ Благота Мркајић, „Косово у дјелу Петра I Петровића Његоша“, у: *Косовски бој у историји, традицији и стваралаштву Црне Горе*, Зборник радова, Научни скупови – књига 21, Одјељење умјетности – књига 7, ЦАНУ, Титоград, 1990, стр. 128.

христијанима да се ослободе ига турског²⁰. Ово писмо Петра I потврђује чињеницу да је било унапријед договора о устанку у Србији, јер је оно написано 10. јануара 1804, а Први српски устанак је почео на Срећење Господње 2/15. фебруара исте године.

III

О државотворним амбицијама Петра I Петровића најбоље говори његов план о формирању „славено-србског царства“, односно идеја о обнови средњовјековне српске државе. У том свом пројекту Петар I је „рачунао на Русију као главног ослонца за остварење пројекта, ради чега је крајем 18. века упутио три посланства у руску престоницу, једно за другим“²¹. Умјесто тог великог политичког плана, наводи академик Славенко Терзић, „цар Павле I је 1799. године издао грамату о заштити интереса Црне Горе код Порте од стране руских посланика и о редовној годишњој државној помоћи ‘за општенародне потребе’ у износу од хиљаду дуката. Грамата је издата ‘црногорско-брдском славеносрбских области митрополиту Његошу’. Уручена је архимандриту Стефану Вукотићу у Санкт Петербургу“²².

Међутим, митрополит Петар I није одустајао од своје идеје о формирању јединствене српске државе. Он се почетком 1807. године, одмах по избијању руско-турског рата, преко архимандрита Симеона Ивковића, обратио главнокомандујућем Дунавске армије генералу Михељсону с планом, односно предлогом о обнови „славено-србског царства“ да би га овај упутио руском цару Александру. Према овом плану, Црној Гори је требало присајединити: Подгорицу, Спуж, Жабљак, Боку Которску, Херцеговину, Дубровник и Далмацију. Од тих територија било је планирано да се образује српско царство. Титулу српског цара узео би руски император, а постојао би и „президент“ који би морао бити рођени Рус. Његов помоћник био би цетињски митрополит с титулом руског кнеза. За престоницу царства планиран је Дубровник. У тој држави је била предвиђена митрополија славеносрпске царевине, на чијем би челу био цетињски митрополит Петар I. Поред цетињског митрополита у царству би постојала још три епископа: далматински (у Задру), херцеговачки (у Требињу) и бококоторски (у Котору), који би био митрополитов намјесник. Међутим, план митрополита Петра I о формирању славеносрпског царства није наишао на одобрење у Петрограду. Мир у Тулзиту 1807. између Наполеона и руског цара Александра довео

²⁰ Серафим Ристић, *Дечански споменици*, Београд, 1864, стр. 23–24. Наведено према: *Односи Србије и Црне Горе у XIX веку (1804–1903)*, Збирка докумената, приредио Петар Поповић, Српска академија наука и уметности, Београд, 1987, стр. 1.

²¹ Славенко Терзић, *На капијама Константинопоља: Русија и балканско питање у 19. веку*, Историјски институт, Православна реч, Београд-Нови Сад, 2021, стр. 85.

²² *Исто*.

је Французе у Боку Которску, чиме је осујећена идеја владике Петра I Петровића о стварању јединствене и обновљене српске државе²³.

Овај пројекат Петра Првог о стварању српске националне државе објавио је још у XIX вијеку руски историчар А. Петров у свом дјелу *Рат Русије и Турске*. Такође у XIX вијеку, према једном руском извјештају, објавио га је Марко Драговић у раду „Прилози за историју Црне Горе и Боке Которске“. Према Драговићу наводи га и Владан Ђорђевић у књизи *Црна Гора и Русија, 1784-1814*. И други историчари га приказују, у краћој или ширијој верзији, као на примјер Душан Лекић у књизи *Спољна политика Петра I Петровића Његоша (1781-1830)*.

Дакле, Петар I Петровић је 37 година прије Илије Гарашанина формулисао српски национални програм који је подразумијевао стварање српске државе у границама у којима је, по његовом мишљењу, то било могуће. (Сматрао је немогућим да тада у састав уједињене српске државе уђу остале српске историјске и етничке територије: Славонија, Војводина, Шумадија, Космет и Македонија.) Размишљао је и о уједињењу Српске православне цркве, о чему је – као што смо видјели – имао конкретан план. Његов достојни наследник на столици цетињских митрополита, Гаврило Дожић, који је у свему слиједио националну и државотворну идеју свог великог претходника, имао је ту срећу да буде на челу уједињене Српске православне цркве, онакве какву је желио и за коју се борио српски светитељ и српски национални идеолог – Свети Петар Цетињски.

IV

Наследник митрополита Петра I на трону Цетињске митрополије, његов синовац Радивоје Раде Томов, односно Петар II Петровић Његош, усвојио је од свога стрица „два кључна духовна и национална принципа: косовску завјетну традицију, коју је владика Раде у свом богатом књижевном стваралаштву уздигао на знатно већи литерарни и мистички ниво, и српски народносни интегрализам, чији је исходишни циљ био и остао стварање јединствене и недјелјиве српске државе на Балкану“²⁴.

Та најбитнија Његошева политичка идеја – идеја о „освети Косова“ и обнови Душановог царства, тј. идеја о српском националном ослобођењу и уједињењу у јединствену српску државу, постојала је давно прије Његоша, и била је обликована у свијести српског народа из Старе Црне Горе. Да је

²³ Јован Милићевић, „Црна Гора 1797-1851“, у: *Историја српског народа V-I*, ур. Владимир Стојанчевић, Српска књижевна задруга, Београд, 1994, стр. 170-171.

²⁴ Предраг Вукић, „Српска народносна мисао у списима Светог Петра Цетињског“, *Светигора*, година XIX, број 203, Лучиндан, новембар 2010, Цетиње, стр. 19.

обнова Душановог царства био главни циљ Његоша пјесника, владара и владике, свједоче и мемоарски записи Матије Бана (1818-1903) у којима су приказана четири дипломатска сусрета са Његошем на Цетињу у периоду између 1848. и 1851. Ти мемоари представљају аутентично свједочанство о Његошевој личности, о његовим погледима на сопствена књижевна дјела (као и на поједине српске писце тога времена), као и о његовим политичким идејама и државничком идеалу о потпуном ослобођењу и уједињењу српског народа. „Ја бих тада у моју Пећку патријаршију, а књаз српски у Призрен. Мени духовна, а њему свјетовна власт над народом слободним и усрећеним“, експлицитно је исказао Његош суштину своје политичке и националне идеологије²⁵.

Као што се види, Његош је, природно, сматрао да тамо гдје је била колијевка српске државности и духовности, треба да буде и центар обновљене и уједињене српске државе – у Призрену, граду који је био једна од три престонице средњовјековне Србије (прије Призрена је то био Рас, а потом Скопље). Тамо треба да столује српски кнез, као свјетовни владар, а он би отишао у обновљену Пећку патријаршију, на српски духовни трон.

Да је то био његов главни циљ Његош је јасно изразио поздрављајући преко Љубомира Ненадовића Шумадију:

„Хајде пођи равној Шумадији,
Поздрави ми српске витезове:
Нек’ не пашу сабље од јордама,
Већ нек’ јашу коње од мегдана;
На Косову да се састанемо,
Да ми наше старе покајемо“²⁶.

Говорећи о Његошевој визији општег српског ослобођења на етничко-националном простору Срба, академик Владимир Стојанчевић указује на чињеницу да је Његош планирао подизање једног ослободилачког покрета у сусједним крајевима Херцеговине и Старе Србије „како би се за случај успеха постигло и ослобођење једног већег дела Срба у Турској и, више од тога, дошло до стварања једне заједничке државе српског народа“²⁷. Тај подухват је Његош желио да оствари уз помоћ Србије, па је

²⁵ Матија Бан, „Подаци о Петру Петровићу Његушу“, у: *Мемоарска проза 18. и 19. века* (Друга књига) у едицији Српска књижевност (Мемоари, дневници, аутобиографије), књига 16, Нолит, Београд, 1989.

²⁶ Љубомир Ненадовић, *Писма из Италије*, Нолит, Просвета, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1983, стр. 137.

²⁷ Владимир Стојанчевић, „Горски вијенац као филозофско-литерарна основа за Његошева историјско-политичка схватања“, у: *Друштвено-политичка мисао Његоша*, Зборник радова, САНУ, Београд, 2006, стр. 27.

молио кнеза Александра Карађорђевића и Илију Гарашанина да га у томе подрже. У случају успјеха, истиче академик Стојанчевић, „сам Његош би доживео и видео остварење својих не само филозофско-књижевних мисли, већ конкретну и практичну реализацију својих политичких идеја и свог политичког програма“²⁸.

Евидентно је да Његош није имао намјеру да ствара неку црногорску државу, како то данас жели да представи официјелна црногорска историографија и публицистика. Истина, и међу црногорским идеолозима и историчарима има оних који коректно интерпретирају Његошеве политичке идеје и кључне одреднице његовог политичког програма. Тако историчар Живко Андријашевић у својој књизи *Нација с грешком* констатује чињеницу да је Његош сматрао „да црногорска држава има историјску улогу једино у томе да у изузетно неповољном окружењу обезбиједи опстанак Црногораца док Турци општим српско-словенским устанком не буду протјерани са Балкана. (...) А када се то деси, слиједи васкрс Душановог царства“²⁹. Другим ријечима, закључује Андријашевић своје разматрање о Његошевој национално-државничкој мисли, „црногорска државност је за њега последица историјских неприлика, а не трајно стање“³⁰. Колико је Његош био занијет идејом ослобођења и уједињења свеколиког српства, најбоље показује то што до смрти није могао да прежали што се 1848. није „на Босну кренуло“³¹.

С обзиром на чињеницу да је Његош Црногорце сматрао интегралним дијелом српског народа и потомцима српских витезова – учесника Косовске битке, који су након пропасти српског царства населили неприступачне предјеле Катунске нахије – јасно је у којој мјери је Његошево разумијевање историје Црне Горе и националне свијести Црногораца, најблаже речено, „некомпатибилно са данашњим концептом црногорске државе и друштва“³². Црну Гору и њену историју и традицију Његош сагледава у „српском огледалу“, што су констатовали сви релевантни истраживачи Његошевог дјела који су указали „на важност националног патоса у његовом песничком делу“, препознајући српство као његову основу. Стога Његошево дјело представља непремостиву препреку настојањима креатора црногорског идеолошког пројекта да конституишу црногорство као засебан национални идентитет и да изграде нови културни образац Црне Горе, на еминентно антисрпској основи.

²⁸ Исто.

²⁹ Живко Андријашевић, *Нација с грешком*, Побједа, Подгорица, 2007, стр. 18.

³⁰ Исто.

³¹ Видо Латковић, *Петар Петровић Његош*, Нолит, Београд, 1963, стр. 243.

³² Душко Бабић, *Његошев национализам*, Catena mundi, Српско народно вијеће Црне Горе, Београд-Подгорица, 2020, стр. 195.

V

Идеју српског интегрализма наставио је да афирмише и књаз Данило Петровић (1851-1860). Као и свих пет митрополита из владарске куће Петровића који су прије њега управљали Старом Црном Гором и Брдима, и он је тежио ослобођењу и уједињењу српског народа у јединствену српску државу, што потврђује и његова порука упућена владару Србије, кнезу Михаилу Обреновићу: „Нека само започне књаз Михаило, ја му са својим Црногорцима пођох на сусрет, да ослободимо српски народ, па ма ја био у војсци књаза Михаила прости војник“³³. Евидентно је да је књаз Данило општесрпске интересе стављао изнад личних и династичких и да је чврсто стајао на позицијама српског националног и државног интегрализма. О томе свједочи и један аустријски извјештај у коме се наводи да је књаз Данило поборник „Велике Србије“³⁴.

Општепознато је колико је књаз/краљ Никола Петровић (1860-1916) био утемељен у српском националном интегрализму, косовском завјетном опредјељењу и немањихкој црквеној и државотворној традицији. О томе зорно свједочи тајни уговор Србије и Црне Горе из 1866. године који је књаз Никола потписао са кнезом Михаилом Обреновићем, а који предвиђа да они, као владари Србије и Црне Горе, „у искреном споразумевању раде на ослобођењу и уједињењу свога народа“³⁵. У првом члану тог споразума књаз Никола и кнез Михаило се обавезују да ће „у највећој сагласности и искрености радити да што пре спреме устанак у Турској и цео српски народ уједине у једну државу“³⁶, док други члан споразума предвиђа да „у случају успеха, књаз Црне Горе придружиће Црну Гору српској држави и признати књаза Михаила за владарца“³⁷.

У истом тону књаз Никола се обраћа Српском књажевском намјесништву 31. маја 1871. године: „Пошто нам се народ ослободи, онда, господо намјесници, ја потпуно пристајем уз Вашу мисао нека тада сам ријешим кога ће себи за господара земаљскога узети“³⁸.

³³ Цит. према: Батрић Јовановић, *Црногорци о себи*, Народна књига, Београд, 1986, стр. 101.

³⁴ Живко Андријашевић, „Политичко дјеловање и владарска личност књаза Данила Петровића Његоша“, предговор у: Књаз Данило Петровић, *Политички списи*, приредио Живко Андријашевић, Матица црногорска, Подгорица, 2013, стр. 87.

³⁵ Цит. према: *Ослобођење, независност и уједињење Србије и Црне Горе*, приредили Милић Ф. Петровић, Павле Стојковић и Душица Бојић, Историјски музеј Србије, Београд, 1999, стр. 124.

³⁶ Исто.

³⁷ Исто.

³⁸ Никола I Петровић Његош, *Писма, Цјелокупна дјела Николе I Петровића Његоша*, књига шеста, текст *Писама* приредио за штампу, предговор и објашњења и биљешку написао Саво Вукмановић, Обод, Цетиње, 1969, стр. 115.

Сублимацију својих политичких намјера изразио је у програмској пјесми „Онамо, онамо“ из 1867. коју је српски народ тадашње Црне Горе прихватио као своју борбену химну и као позив у рат за ослобођење потлаченог дијела српског народа, тј. као свој велики национални задатак који се мора остварити. У овој антологијској пјесми млади књаз Никола пјева о Душановој престоници Призрену, Високим Дечанима, Југ-Богдану и његовим синовима, и гробу Милоша Обилића који мора бити ослобођен:

„Онамо, онамо... за брда она,
гдје небо плаво савија свод;
на српска поља, на поља бојна,
онамо, браћо, спремајмо ход!
Онамо, онамо... за брда она,
Милошев, кажу пребива гроб,
онамо покој добићу души,
кад Србин више не буде роб!“³⁹

Без ослобођења светих мјеста на Косову и Метохији, изричит је млади књаз, нема Србима слободе нити његовој души покоја.

И у пјесми „Пијмо вино“, написаној осам година раније (1859), док још није био књаз, млади Никола Петровић позива на ослобођење територија које су некад биле дио „дивна царства пространога“, царске престонице Призрена и манастира Дечана:

„Сви прегнимо погинути...
Призрен мора бити наш!
У њ се златан престо жути...
Здрав будући царе наш!
(...)
На дечански пусти звоник,
дићи звоно, барјак дић’!
Кој’ то неће српски војник,
па ма знао у гроб сић’?!“⁴⁰

У јануару 1916. краљ Никола је напустио Црну Гору и отишао у изгнанство, у Француску. Одлуком Велике народне скупштине српског народа у Црној Гори од 13/26. новембра 1918. краљ Никола је детронизован,

³⁹ Никола I Петровић Његош, *Пјесме, Цјелокупна дјела Николе I Петровића Његоша*, књига прва, текст *Пјесма* приредио за штампу, предговор и објашњења написао и рјечник саставио Саво Вукмановић, Обод, Цетиње, 1969, стр. 45–46.

⁴⁰ *Исто*, стр. 36.

тј. збачен са црногорског престола. Но, иако лишен престола и принуђен да живи у емиграцији, краљ Никола није престао да заговара српско духовно јединство и идеју српског националног интегрализма. То потврђује и текст „Српска патријаршија“, објављен 24. септембра 1920. у *Гласу Црногорца*, службеном гласилу црногорске владе у егзилу, а поводом проглашења обновљене Српске патријаршије. У том тексту, црногорска влада у егзилу протестује што је уједињење Српске православне цркве проглашено у Сремским Карловцима, а не у Пећи, и наглашава: „Према историском праву наше цркве једино митрополиту пећском припада право да буде патријарх цјелокупне српске православне цркве. (...) Самим ослобођењем Пећи, оживјела су и реална патријаршиска права пећског митрополита. Црна Гора је хтјела да именује једног патријарха опет у Пећи, али како још тада није био ослобођен један велики дио нашег народа који се налазио под аустриским ропством тај је акт био одложен. Чим се Црна Гора васпостави, митрополит пећски има бити проглашен са свима његовим историским правима за патријарха цјелокупне српске православне цркве. Тога се права Црна Гора као вјечно слободна српска држава и као ослободитељка Пећи неће смјети никада одрећи. (...) Пећ и пећска патријаршија мора бити опет оно што је некада била српском народу и српској цркви“⁴¹.

Иако до реализације ових аспирација краља Николе никада није дошло, по ријечима историчара Предрага Вукића, ипак остаје чињеница „да је управо овим ставом краљ Никола са својом владом јавно манифестовао непромијењено утемељење у српском националном интегрализму, косовском завјетном опредељењу и немањићкој црквеној и државотворној традицији“⁴².

VI

Краљ Никола је остао доследан својим идеалима из спјева *Пјесник и вила* о обнови српске средњовјековне државе на чијем би челу, због својих историјских заслуга, била династија Петровића. Историјске заслуге те династије краљ Никола у спјеву симболично наглашава преко сабље коју је први наоштрио владика Данило када је српски народ из Старе Црне Горе повео на Царев Лаз, а затим је у аманет предао владикама Сави и Василију да је оштре, а „Петар свети од дјетињства/ оштрио је и тупио“. Пјесник каже да је ту сабљу два вијека „додавала рука руци“, што се подудара са периодом владавине владарске куће Петровића. За читаво то вријеме,

⁴¹ Цит. према: Будимир Алексић, Славко Крстајић, *Трговци душама – дукљанско монтенегрински вјерски трафикинг у свјетлости докумената*, Зборник докумената, Омладински интелектуални центар, Никшић, 2005, стр. 271.

⁴² Предраг Вукић, „Краљ Никола Петровић-Његош и косовско завјетно опредељење“, *Светигора*, година XVII, број 188, фебруар 2009, Цетиње, стр. 31.

владикама и господарима Петровићима-Његошима није падало на памет да посебна црногорска држава буде крајњи циљ њиховог политичког и националног прегнућа. Сви су они говорили, писали и сањали о „освети Косова“ и обнови Душановог царства као о крајњем политичком циљу Црне Горе. Тако је и државна политика и идеологија краља Николе имала циљ да му прокрчи пут до Душановог престола у Призрену. Стога је сасвим разумљиво што краљ Никола у цијелом спјеву ниједном не помиње географску одредницу *Црногорци*. Међутим, у складу са својом политичком и националном идеологијом, у спјеву употребљава разне облике етника *Срби* (*Србин*, *Србљи*, *Срб*, *Српче* и др.) и синтагме с придјевом *српски* (*српски мач*, *српско племство*, *српске побједе*, *српска слава*, *српски бог*, *српски жезал*, *српске груди*, *српски аманет*, *српско зло*, *српски удес*, *српски осветници*, итд.)⁴³.

У последње вријеме, од стране црногорских сепаратиста, толико нападану синтагму „српски свијет“ први је употребио управо краљ Никола у говору поводом стогодишњице Његошевог рођења 3/16. октобра 1913. године: „Као лав из грмена, из давно умрле, из давно претуљене вулканске котлине његушке, излетио је мој стриц Раде да српски свијет поткријепи у његовим идеалима и дужности за извршење великог моралног задатка“⁴⁴. Исту синтагму, „српски свијет“, краљ Никола је употребио и у здравици коју је изговорио 30. новембра 1913. године на вечери у свом двору на Цетињу у част постављања новог Пећког митрополита др Гаврила Дожића (1881-1950), доцнијег митрополита Црногорско-приморског и патријарха Српске православне цркве. Обраћајући се митрополиту Гаврилу, краљ Никола је, поред осталог, рекао: „Високопреосвештени! Кључеве древних светих и дивних храмова српских, које сам примио по милости божјој из руку моје побједоносне војске, предајем вама са благословом високопреосвештеног господина митрополита Митрофана да у њима новом великољепном свјетлошћу скоро догорјели жижак кандила у првобитну свјетлост и снагу поджежете, да врата мојих храмова у пећкој епархији српском свијету широм отворите, да се пред дверима истих Богу за српску слогу молити и да душе погинулих за њихово ослобођење побожношћу помињете“⁴⁵.

Под појмом „српски свијет“ краљ Никола је подразумијевао српски народ; његов конституивни елемент је српски језик и, прије свега, православна вјера. „Српски свијет“ значи успостављање јавне свијести о цјелини српског народа, о томе да је српски народ и онај народ који

⁴³ У спјеву се разни облици етнонима Срби наводи укупно сто шездесет шест пута.

⁴⁴ Никола I Петровић Његош, *Говори, Цјелокупна дјела Николе I Петровића Његоша*, књига четврта, текст *Говора* приредио за штампу, предговор и објашњења написао Саво Вукмановић, Обод, Цетиње, 1969, стр. 77.

⁴⁵ Исто, стр. 79.

живи у Подгорици и онај који живи у Бањалуци; и онај у Вуковару и онај у Косовској Митровици; и онај у Невесињу и онај у Нишу.

За читаво вријеме свога постојања, Црна Гора је имала државни програм и државну идеологију утемељену на идеји српског интегрализма. Како то добро уочава и сасвим прецизно дефинише Живко Андријашевић, „државни програм садржао је оно што Црна Гора као политичка творевина треба да чини и чему треба да тежи, а државна идеологија је тим чињењима и тежњама давала утемељење. Према том државном програму, Црна Гора је требало да буде војнички логор, све док не дође до општег устанка против Османског царства, а онда би, након његовог истјеривања са Балкана, постала дио обновљеног Душановог царства. Његош је вјеровао да балканску историју чине циклуси смјењивања царстава, и да Црна Гора, која је, како каже, само ћошак од развалина Душанове царевине, не може постојати изван тог поретка. Читава Његошева идеологија подупирала је ово политичко вјеровање⁴⁶. За ту идеологију је, наравно, било незамисливо поимање Црногораца изван српског националног контекста.

VII

Колико је та интегралистичка свијест, односно свијест о српском јединству, била присутна у Црној Гори почетком XX вијека, показује и примјер црногорског министра Јована Пламенца који се 1912. године питао чему служи самостална црногорска држава: „Какве династије, какве диобе сфера и интереса, нама треба једна српска држава... Шта је ово? Зар је ово држава? Па то је умирање. Зар ова држава постоји само за то да ја будем министар или да се неко шири на колима или на коњу цетињским улицама. Ми нећемо династичку и сепаратистичку политику, ми хоћемо општесрпску: ја видим конкретно Велику Србију и нико ме не може увјерити да сад томе није вријеме⁴⁷.

У то вријеме, и Влада Краљевине Црне Горе и Скупштина Краљевине Црне Горе снажно су заступале идеју српског интегрализма, и на томе су радиле у границама својих могућности и у мјери у којој су им то дозвољавале међународне околности. Наиме, одмах након успостављања границе са Србијом, народ у Црној Гори је очекивао и захтијевао успостављање чврстих односа и склапање реалне уније. Како истиче историчар др Новица Ракочевић, „у покретању тих питања на првом мјесту се полазило од чињенице да су Црногорци и Србијанци један исти – српски народ“⁴⁸. У

⁴⁶ Ж. Андријашевић, *н. дј.*, 2013, стр. 86.

⁴⁷ Цит. према: Ж. М. Андријашевић, *н. дј.*, 2007, стр. 17-18.

⁴⁸ Новица Ракочевић, „Црногорска стварност послје 1878. године“, *Наше теме*, Загреб, 8-9/1987, стр. 1102.

том духу, Влада Краљевине Црне Горе, на чијем је челу био генерал Јанко Вукотић, је 23. септембра 1913. године упутила меморандум краљу Николи, у коме се, поред осталог, каже и ово: „Проширење и ојачање Краљевина Црне Горе и Србије, а нарочито састављање граница у Санџаку и Старој Србији, покренуће још јаче наше непријатеље, да свим моћним начинима не само ометају српске краљевине у извођењу својих даљих националних задатака, већ да им униште или бар умање досадашње материјалне, особито моралне тековине. (...) Јединство интереса и националних тежњи обију српских краљевина упућује их у свим даним случајевима на заједничке акције, које – по скромном мишљењу Ваше Владе, треба да нађу изражаја и гаранције у једном писменом акту – уговору. Тај акт основан на обостраном српском осјећању и добро схваћеним српским интересима, при чему је Ваше Величанство као и увијек и у посљедњим великим догађајима најбољи примјер дало, биће најјача одбрана од свих могућих начина, које би наши непријатељи употрежили, да постигну своје сврхе. Њиме би се регулисали наши међусобни односи, како војни, дипломатски, трговински и уопште економски“⁴⁹.

У јануару 1914. године одржани су избори за Народну скупштину Краљевине Црне Горе. Били су то последњи избори у самосталној Црној Гори. У програму рада који је црногорска коалициона Влада генерала Јанка Вукотића поднијела Народној скупштини, о спољној политици се каже: „Заједничка војничка и дипломатска акција са Србијом у свим питањима, која подједнако интересује обје српске краљевине, а на остварењу легитимних националних тежња; да заједнички зложимо сву енергију и све своје снаге у одбрани српских интереса“⁵⁰. Када се анализирају и неки други дјелови програма Владе Црне Горе јасно се види Влатина тежња ка успостављању војне, царинске и дипломатске уније са Србијом. Међутим, због спољнополитичких околности, у првом реду става Аустроуграске, на унији се радило тајно.

Снажна српска интегристичка порука садржана је и у адреси Народне скупштине, на пријестону бесједу краља Николе, од 29. јануара 1914. године, гдје се, уз остало, каже: „Душа вјерног Ти народа препуна је неизмјерних радости и среће, што си испунио наш вјековни народни сан; што се данас Црна Гора територијално додирује са Србијом! (...) Народ чврсто вјерује да ће ослободиоци Душанова Царства, славни српски краљеви, са својим мудрим и родољубивим државницима, а уз народно судјеловање из обију наших краљевина, заједнички однос између ових тако удесити, да у томе буде потврда толико значајних ријечи Вашег Величанства, које се из дна

⁴⁹ Цит. према: Б. Јовановић, *н. дј.*, 1986, стр. 184.

⁵⁰ Цит. према: Новица Ракочевић, „Црногорска стварност послје 1878. године“, *Наше теме*, Загреб, 8-9/1987, стр. 1102.

душе и са сред срца народног: кад Црну Гору и Србију неће више нико никад раздвојити! (...) Чврста наша веза са Србијом, уређена формалним уговором, чијем би се склапању имало што прије и управо неодложно приступити, осигураће нам заједничку одбрану оног што сада имамо и даље остварење наших идеала, те наш жељени и неопходни економски и уопште културни напредак. А благодарни српски народ ће за све то кроз будуће вјекове узносити славу и величину данашњих српских Господара⁵¹.

VIII

На позицијама српског интегрализма била је и црногорска универзитетска омладина, како она у Београду тако и неке групе и појединци на другим европским универзитетским центрима. Тако почетком 1908. године црногорски студенти у Београду покрећу лист *Црна Гора*, и у првом броју тог гласила изnose свој програм у коме се о спољној политици каже: „Спољна политика наше отаџбине мора се идентификовати са спољном политиком Србије, како ће њихов заједнички патриотски рад што прије остварити српске националне идеје“⁵². О српској интегралистичкој идеји црногорских студената тога времена, историчар др Новица Ракочевић каже следеће: „Црногорска универзитетска омладина је с поносом истицала посебно мјесто и улогу Црне Горе у ослободилачкој борби српског народа и у развоју српске мисли. Код омладине је било широко распрострањено гледиште да када буду створени услови, начин уједињења, државни облик и положај Црне Горе у уједињеној држави треба ријешити слободним, општим народним плебисцитом. (...) Црногорска омладина имала је пред очима уједињење Италије и Њемачке гдје су постојале много веће разлике између појединих њихових покрајина и народа него што су биле између народа Србије и Црне Горе па и осталих југословенских крајева, па то ништа није сметало њиховом уједињењу и формирању јединствене нације“⁵³.

Идеју српског државног и националног јединства снажно су заступали и црногорски зеленаши, који су гласали за одлуке Подгоричке скупштине 1918. године. Наиме, свих 160 посланика те Скупштине гласало је, у начелу и појединачно, за одлуке о уједињењу Црне Горе и Србије и о збацивању краља Николе и његове династије с црногорског престола. Дакле, за наведене одлуке су гласали и зеленаши, тј. посланици оне политичке групације која је заступала становиште о условном уједињењу. Како добро примјећује академик Димо Вујовић, „сама чињеница да су зеленаши прихватили да узму учешћа у изборима за ту Скупштину (...) говори о томе да су они

⁵¹ Цит. према: Б. Јовановић, *н. дј.*, 1986, стр. 186.

⁵² Цит. према: Н. Ракочевић, *н. дј.*, 8-9/1987, стр. 1099.

⁵³ *Исто*, стр. 1101.

уједињење а priori прихватили“⁵⁴. Они су, дакле, Подгоричку скупштину сматрали квалификованом да решава о судбини Црне Горе. То потврђује не само њихово учешће на изборима него и њихова жалба тој истој Скупштини у вези са изборима на Цетињу. Уосталом, да уједињење прихватају они су и сами изјављивали. У поменутој жалби они кажу: „Ми смо за Југославију. Облик те наше велике и заједничке Југославије одредиће Југословенска конституанта састављена из вољом народа изабраних представника свију југословенских покрајина. Ми смо за то да у Југославију уђу Црна Гора и Србија братски руку под руку и равноправно“⁵⁵.

Као што се види, зеленаши не захтијевају рестаурацију Црне Горе са свим њеним уставним институцијама, значи и монархијом Петровића. Следствено томе, они не захтијевају ни повлачење српских војника из Црне Горе. Тиме се несумњиво изражава став да је и за њих самостална Црна Гора прошлост. Касније је др Саво Вулетић, један од најистакнутијих зеленаша (бивши црногорски министар, а између два свјетска рата једно вријеме посланик Црногорске федералистичке странке), истицао да су зеленаши једино били незадовољни начином уједињења Црне Горе и Србије које је, како он каже, са „црногорске стране имала прогласити законита, раније слободно изабрана црногорска Народна скупштина чији мандат још траје и која би ту формалност извршила достојанствено и практично“⁵⁶.

Српско државно уједињење подржавали су и црногорски социјалисти, касније комунисти. Тројица социјалиста, посланика Подгоричке скупштине, Милан Терић, Миљко Булајић и Милош Јовановић, поднијели су тој Скупштини предлог Програма рада Извршног одбора у чијем су образложењу пошли од „чина извршеног како историјским догађајима тако и народном вољом (...) уједињења српског народа у једну демократску заједницу“ и „детронизације династије Петровића“⁵⁷. Касније је Комунистичка партија Југославије спроводила политику разбијања Југославије и разградње српске нације, покренувши процес формирања нових нација на антисрпској основи. Након Другог свјетског рата вођена је политика расрбљавања Црне Горе. Како пише академик Владо Стругар, „Срби у републици Црној Гори, дакле Црногорци, добили су прво теоријски савјет како да се образују нацијом, издвојеном из Српства. Убрзо је Црногорцима дато и уставно одређење да су посебан народ. Комунисти пређашњим, историјским самотворством

⁵⁴ Др Димитрије Димо Вујовић, *Прилози изучавању црногорског националног питања*, НИО „Универзитетска ријеч“, Никшић, 1987, стр. 95.

⁵⁵ Исто.

⁵⁶ Цит. према: Будимир Алексић, „Српство црногорских зеленаша“, *Светигора*, година VII, Божић 1998/1999, број 81, Цетиње, стр. 48.

⁵⁷ Јован Р. Бојовић, *Подгоричка скупштина 1918 – документа*, Дечје новине, Горњи Милановац, 1989, стр. 139.

Црне Горе правдају сопствено прављење њеног политичког народа, у ствари, изокрећу истину и вријеђају биће, изнутра крње Српство“⁵⁸.

IX

Током читавог доба социјализма (1945-1990) у Црној Гори је све оно што конституише српски национални идентитет програмирано потискивано из свијести Црногораца. У том периоду, српску националну мисао у Црној Гори и идеју српског интегрализма чувала је једино Српска православна црква и епископски пјесник Радован Бећировић.

Али, упркос педесетогодишњој политици комуниста и њиховим настојањима да се Црна Гора расрби, православни народ ове земље је очувао своју српску националну свијест, што се најбоље манифестовало током политичког устанка у Црној Гори (од јула 1988. до марта 1989), када је „походом народа збачено, у комунистичкој партијности окорело руководство Црне Горе“⁵⁹. Тада се, по ријечима Влада Стругара, „у Црној Гори српски дух виноу кроз политички устанак народа (почевши великим скупом грађана у Титограду 20. августа 1988. године) против окоштале дружине властодржаца, прекомјерно напоритих стројбеника лако задате а дуго произвођене црногорске нације. (...) Устанак је остварио главну тежњу људства – смјену владалаца у овој републици; није утолико разнио и сав штетан нанос од комунистичког прављења црногорске нације. Устанак је скинуо овдје Српству давно метнуте негве, човјека ослободио да се зове Србином, да велича и благослови Црну Гору као земљу српску“⁶⁰. Учесници тог великог свенародног устанка, десетине хиљада демонстраната, најчешће су клицали и пјевали: „Црна Гора и Србија – то је једна фамилија“, „Косово је наше“, „Не дамо Косово“.

Стратешку мисао и вољу учесника велике буне Црне Горе, њихова хтјења и њихове циљеве, најбоље је и најпрецизније артикулисао академик Црногорске академије наука и умјетности Владо Стругар у свом огледу насловљеном *Предлог питања црногорском народу о српству и о могућем уједињењу Црне Горе и Србије* који је поднио Скупштини Црногорске академије наука и умјетности 27. октобра 1988. године. Био је то први цјеловит, научно заснован предлог о уједињењу Црне Горе и Србије – поднијет 70 година после уједињења 1918. године и шездесет деветог дана велике буне Црне Горе (20. августа 1988. – марта 1989) којом се зачео демократски препород. Образлажући мотиве овог свог предлога, Владо Стругар пише: „Гледајући походе у Црној Гори, слушајући говоре,

⁵⁸ Владо Стругар, *Црногорски сабор српске слоге*, Досије, Београд, 1993, стр. 60.

⁵⁹ Исто, стр. 56.

⁶⁰ Исто, стр. 90-91.

ишчитавајући натписе издигнуте над главама људи у збору, покушавајући да погодим смисао знамења на прсима момака, учио сам (...) да се ослобађа осјећање српства у Црногораца. А гласове на зборовима у Никшићу и Цетињу (18. септембра) разумио сам као разговјетније, у душама напетом, али још не сасвим довршено изјашњење Црногораца народом српским. И одлучио сам истог часа да покушам израду списка који би дорекао, казивао што говорници на скуповима нијесу могли да објаве а жарило је вољу људства. Мислима у недоглед али ријечима обзирно и обазриво, саставио сам *Предлог питања црногорском народу о српству и о могућем уједињењу Црне Горе и Србије*. Држао сам се овог кључа: између свега што се креће и подиже политичким устанком Срба, народ у Црној Гори може сам да понесе и уреди једино једну своју потребу, а то је – путем референдума да утврди појам о свом роду и могућој посљедици ако Црногорци већином личних одговора изјаве да су Срби⁶¹.

Приврженост народа Црне Горе Српству и његова оданост идеји српског националног и државног јединства испољена је и на референдуму о државно-правном статусу Црне Горе одржаном 1. марта 1992. године када је „великим одзивом становника, родољуба и присталица двију најјачих политичких странака“⁶² одлучено да Црна Гора настави заједнички живот са Србијом, тј. „да остане привржена Југославији, са Србијом нераздвојно“⁶³. На референдуму је учествовало 66, 04 % грађана Црне Горе са правом гласа, од којих је 96 % позитивно одговорило на референдумско питање и изјаснило се за наставак живота у заједничкој држави са Србијом. Мило Ђукановић је тада казао да је референдум био само „технички завршетак иначе раније формираног политичког опредјељења“ грађана Црне Горе за „нову државу“⁶⁴. А један од идеолога Ђукановићеве Демократске партије социјалиста и њен вишедеценијски посланик – Миодраг Мишко Вуковић (иначе један од твораца тзв. Жабљачког устава, односно Устава Савезне Републике Југославије усвојеног 27. априла 1992. у Београду), који ће касније постати један од најжешћих агитатора црногорског сепаратизма и антисрпства, писао је о „традиционалним везама српског и црногорског народа, о ономе што их је вјековима спајало, о заједничком поријеклу, језику, култури, вјери, традицији, економским интересима“⁶⁵, као о основним

⁶¹ Владо Стругар, *Велика буна Црне Горе 1988-1989*, Књижевне новине, НИП Универзитетска ријеч, Београд-Никшић, 1990. стр. 17.

⁶² Владо Стругар, *Црногорски сабор српске слоге*, Досије, Београд, 1993, стр. 218.

⁶³ Исто.

⁶⁴ Цит. према: Радован Радоњић, *Политичка мисао у Црној Гори*, ЦИД, Подгорица, 2006, стр. 591.

⁶⁵ Миодраг Мишко Вуковић, „Пет година од стварања СРЈ“, *Историјски записи*, 2/1997, Подгорица, стр. 107.

принципима „на којима ће се темељити нова заједничка држава Србије и Црне Горе“⁶⁶.

Када су 1991. године букнуле против српске оружане ватре у западним српским земљама и српском Подунављу, православна Црна Гора је стала на браник својих угрожених сународника. Тадашње руководство Црне Горе на чијем су челу били Момир Булатовић, предсједник Републике, и Мило Ђукановић, предсједник Владе, као и најјача опозициона странка, Народна странка, подржавали су отпор српског народа у Крајини Туђмановој неоусташкој политици, и заговарали нужност борбе за заштиту угроженог српског народа у Хрватској која је – по ријечима Мишка Вуковића – „неуставно и насилно“ прогласила независност⁶⁷.

X

Године 1997. режим Мила Ђукановића је направио политички заокрет и кренуо у правцу разбијања заједничке државе, односно отцјепљења Црне Горе и њеног радикалног одклона од српства и православља. Тај режим је 2006. године на преваран начин, бруталном крајом на референдуму одржаном 21. маја те године, успио да разбије државну заједницу Црне Горе и Србије, надајући се да ће постићи оно што није успјело црногорским и југословенским комунистима од 1945. до 1990. – да од Црне Горе направи анти-Србију и да дефинитивно раскрсти са историјом, традицијом и меморијом Црне Горе – Српске Спарте. Чињенице, међутим, говоре да су на том референдуму двије трећине православног становништва Црне Горе гласале за очување заједничке државе са Србијом, али су црногорски сепаратисти уз помоћ мањинских народа и уз брутално фалсификовање народне воље – успјели да отцијепе Црну Гору од Србије.

Блок за заједничку државу, који су предводиле четири парламентарне странке (Социјалистичка народна партија, Српска народна странка, Народна странка и Демократска српска странка), није признао резултат тог нерегуларног референдума проглашен од дијела Републичке референдумске комисије. Да би поткријепили своју тезу о нерегуларности референдума, субјекти који су били против разбијања државне заједнице објавили су зборник докумената о референдумском процесу 2006. под називом *Бијела књига*⁶⁸. Зборник обухвата вријеме од званичног почетка референдумског процеса, тј. од усвајања специјалног Закона о референдуму у Скупштини Републике Црне Горе, до званичног објављивања резултата од стране дијела

⁶⁶ Исто.

⁶⁷ Исто, стр. 106-107.

⁶⁸ *Бијела књига: референдум у Црној Гори. Зборник докумената*, приредио Јован Б. Маркуш, ИИЦ Народна мисао, Подгорица, 2007, 1290 стр.

Републичке референдумске комисије, и даје објективну слику о бруталној референдумској крађи.

Западни центри моћи, односно тзв. међународна заједница, који су пројектовали разбијање државне заједнице Србије и Црне Горе, „благословили“ су референдумску крађу, и Црна Гора је 28. јуна (!!!) 2006. постала чланица Организације уједињених нација као 192 држава.

Српски народ у Црној Гори суочио се са новом реалношћу; нашао се у раг excellence антисрпској државној творевини чији творци и челници нијесу крили свој крајњи стратешки циљ: апсолутна елиминација српске националне свијести у Црној Гори и присилно утјеривање црногорске националне доктрине.

Режим црногорских сепаратиста је – уз помоћ опозиционог Покрета за промјене – 19. октобра 2007. у парламенту изгласао први постреферендумски устав, а Уставотворна скупштина Републике Црне Горе је 22. октобра 2007. донијела одлуку о његовом проглашењу. Тим дискриминаторским уставом створене су претпоставке за укидање српског народа у Црној Гори. На ту чињеницу је реаговала коалиција *Српска листа* (чији је програм дефинисао конкретан план заштите права Срба у Црној Гори) тако што је усвојила Декларацију о непризнавању устава Црне Горе, настављајући снажну и бескомпромисну политичку и демократску борбу против дискриминације и асимилације српског народа.

Након усвајања тог раг excellence антисрпског устава, црногорски режим је наставио своју већ деценију дугу праксу (од 1997. године) дискриминације, сегрегације и систематског обесправљивања српског народа. Изузетну прилику да асимилије што већи број Срба, и оствари зацртани циљ – да њихов проценат сведе испод 20 одсто, црногорски режим је видио у попису становништва, одржаном од 1. до 15. априла 2011. Наиме, по науку Ђукановићевог етнократског режима, петнаестогодишњу систематску дискриминацију и денационализацију српског народа требало је на том попису „крунисати“ смањењем броја грађана који се изјашњавају као Срби, и који говоре српским језиком, а повећати број оних који се национално декларишу као Црногорци, и то изнад 50 одсто. Стога је власт мјесецима уочи пописа, путем медијске пропаганде, али и на све друге начине стварала атмосферу да је само друштвено прихватљиво писати се као Црногорац.

Но, и поред свих нерегуларности и притисака, на које су указивали, не само политички представници српског народа, него и бројни албански и муслимански политичари и интелектуалци, број Срба у Црној Гори је порастао (са 32 на 33 %) а српски језик је остао доминантан (45 %, у односу на тзв. црногорски, за који се опредијелило 35 % грађана)⁶⁹. Тако је

⁶⁹ Вид. о томе: „Српски језик већине, Срба преко трећине“, *Дан*, понедељак, 18. април 2011, стр. 2.

српски народ у Црној Гори показао одважност и одлучност да очува свој национални, језички и вјерски идентитет, и да истраје у борби за своја национална и грађанска права.

Али без обзира на проценат Срба у Црној Гори, антисрпски режим Мила Ђукановића је наставио политику масовног и систематског кршења елементарних права српског народа. На удару државе непрестано су били српски језик и Српска православна црква. Врхунац бескрупулозне агресије на српски идентитет у Црној Гори било је усвајање антисрпског и дискриминаторног Закона о слободи вјероисповијести у Скупштини Црне Горе у ноћи између 26. и 27. децембра 2019. године, сат времена након неуставног хапшења (у пленарној сали Скупштине) 17 посланика опозиционог Демократског фронта који су се противили усвајању тог закона. Наметањем овог закона, сепаратистичка власт је жељела да се коначно обрачуна са Српском православном црквом као носиоцем и гарантом српског духовног јединства. Исте вечери када је закон донесен, кренули су протести православних вјерника широм Црне Горе, а наредних дана организоване су литије које су мјесецима потом окупљале стотине хиљада вјерника и других грађана одлучних да бране Српску православну цркву – најстарију институцију на простору Црне Горе. Литије, на којима је учествовало око 90 % православног становништва Црне Горе, показале су одлучност тог народа да брани јединство Српске цркве и да сачува свој традиционални – српски и православни идентитет.

XI

На парламентарним изборима 30. августа 2020. године поражен је режим црногорских сепаратиста који је 25 година настојао да поруши све ослонце историјског идентитета Црне Горе, и да Црну Гору у потпуности расрби. На локалним изборима одржаним 23. октобра 2022. године странке бившег режима су доживјеле дебакл. Ти избори су показали да пројекат разбијања јединственог етничког и духовног бића српског народа Црне Горе и Србије није успио, и да православно становништво у Црној Гори није напустило вишевијековну тежњу Црногораца за свесрпским јединством. Слаб одзив грађана на протесте које су током новембра 2020. године организовале сепаратистичке странке предвођене Ђукановићевом Демократском партијом социјалиста, такође је показатељ слома Ђукановићеве антисрпске политике и идеологије. То су потврдили и предсједнички избори у Црној Гори, када је у другом кругу тих избора, одржаних 2. априла 2023. године, Мило Ђукановић, како се то у жаргону каже – потучен до ногу. Наиме, Ђукановићев противкандидат, Јаков Милатовић, победио је у 17 од 25 црногорских општина, а посебно је индикативан податак о Ђукановићевом

поразу у Подгорици и његовом родном граду Никшићу. У оба ова велика центра, Милатовић је добио три пута више гласова од Мила Ђукановића. За побједу Јакова Милатовића слободно се може рећи да је историјска, вјероватно и највећа политичка побједа у модерној историји Црне Горе, и – истовремено – коначан пораз антисрпске идеологије црногорских сепаратиста.

Да се подршка политици црногорских сепаратиста убрзано топи показали су и парламентарни избори одржани 11. јуна ове (2023) године, на којима је Ђукановићева Демократска партија социјалиста освојила 17 посланичких мандата, што је 13 мандата мање у односу на претходне изборе (30. августа 2020.) када су имали 30 мандата у Скупштини Црне Горе. Одласком Мила Ђукановића са политичке сцене, и поразом његове партије на изборима реално је очекивати да антисрпска политика и на спољном и на унутрашњем плану у Црној Гори постане реликт прошлости.

XII

Када говоримо о српском јединству, морамо имати на уму да српски матични простор не обухвата само наше три републике (Србију, Црну Гору и Републику Српску) нити бившу Југославију. Српски матични простор је четвороугао Трст – Сент Андреја – Темишвар – Хиландар, „у ком српско присуство траје преко миленијума или вековима и где Срби не могу бити исељеништво“⁷⁰.

Наша је основна обавеза снажење српског националног и културног идентитета, који је највише био на удару бившег етнократског режима у Црној Гори и црногорског идеолошког пројекта који својом асимилаторском политиком и негацијом српског идентитета суштински негирају постојање Срба у Црној Гори, третирајући их као политичку категорију („политички Срби“!), и као рушилачки и реметилачки фактор. При том непрестано морамо имати на уму чињеницу да је политички програм црногорских сепаратистичких странака и удружења усмјерен на нестанак српског народа у Црној Гори – његову насилну асимилацију и протјеривање. Те политичке структуре једино признају Србима у Црној Гори право да се одрекну самих сабе и свога идентитета. Србофобија и србомржња конституената бившег црногорског режима, и носилаца црногорског идеолошког пројекта, прераста

⁷⁰ Александар Раковић, „Српски родољуб Богољуб Шијаковић као покретач државно-верског дијалога“, у: *Philosophos – Philotheos – Philoropos: Студије и огледи као харистџија у част професора Богољуба Шијаковића поводом његових 65 година*, приредио Микоња Кнежевић, у сарадњи са Радом Кисићем и Душаном Крцуновићем, Гномон Центар за хуманистику, Матица српска – Друштво чланова у Црној Гори, Београд-Подгорица, 2021, стр. 1067.

у патологију. Снажно присуство свијести о српској интегралности, које је евидентно код млађе генерације у Црној Гори, утврђује нас у увјерењу да се српска идеја на овим просторима не може неутралисати никаквим репресивним, а ни софистицираним методама. То је и сасвим довољан аргумент да на питање о могућностима интегралистичке српске политике одговоримо позитивно. Јер, и поред непостојања институционалног оквира у Црној Гори за јачање и афирмацију српског националног идентитета, српски народ у овој земљи је одлучан да очува свој традиционални и историјски потврђен етнички и културни идентитет.

Објављени извори:

Бијела књига: референдум у Црној Гори. Зборник докумената, приредио Јован Б. Маркуш, ИИЦ Народна мисао, Подгорица, 2007.

Византијски извори за историју народа Југославије, том III, фототипско издање, Византолошки институт САНУ, посебна издања, књига 34, Београд, 2007.

Литература:

Алексић, Будимир, „Српство црногорских зеленаша“, *Светигора*, година VII, број 81, Митрополија црногорско-приморска, Цетиње, Божић 1998/1999, стр. 48-49.

Алексић, Будимир, „Односи Светог Петра Цетињског и војда Карађорђа“, *Црква – Календар Српске православне патријаршије за просту 2004. годину*, Информативно-издавачка установа Српске православне цркве, Београд, 2004, стр. 78-86.

Алексић, Будимир, Крстајић, Славко, *Трговци душама – дукљанско-монтенегрински вјерски трафикинг у свјетлости докумената*, Омладински интелектуални центар, Никшић, 2005.

Андријашевић, Живко, *Нација с грешком*, Побједа, Подгорица, 2007.

Бабић, Душко, *Његошев национализам*, Catena mundi, Српско народно вијеће Црне Горе, Београд, Подгорица, 2020.

Бан, Матија, „Подаци о Петру Петровићу Његушу“, у: *Мемоарска проза 18. и 19. века* (друга књига) у едицији *Српска књижевност (Мемоари, дневници, аутобиографије)*, књига 16, Нолит, Београд, 1989.

Бан, Матија, „О Ивану Гундулићу“, у: *Приступне беседе српских академика (1886-1947)*, књига 1, уредник академик Миро Вуксановић, Српска академија наука и уметности, Београд, 2020.

Банашевић, Никола, *Летописа попа Дукљанина и народна предања*, Српска књижевна задруга, Београд, 1971.

Бојовић, Јован Р, *Подгоричка скупштина 1918 – документа*, Дечје новине, Горњи Милановац, 1989.

Вујачић, Милан М, „Двије разуре Требјешана и постанак племена Ускоци у Црној Гори“, *Глас САНУ*, књ. 15, Београд, 1971, стр. 219-370.

Вујовић, Димитрије Димо, *Прилози изучавању црногорског националног питања*, НИО „Универзитетска ријеч“, Никшић, 1987.

Вукић, Предраг, „Краљ Никола Петровић-Његош и косовско завјетно опредјељење“, *Светигора*, година XVII, број 188, Митрополија црногорско-приморска, Цетиње, фебруар 2009, стр. 30-32.

Вукић, Предраг, „Српска народносна мисао у списима Светог Петра Цетињског“, *Светигора*, година XIX, број 203, Митрополија црногорско-приморска, Цетиње, Лучиндан, новембар 2010, стр. 17-19.

Вукићевић, Миленко, *Карађорђе*, књига прва (1752-1804), фототипско издање, ИРО Слобода, Београд, 1988.

Вуковић, Миодраг Мишко, „Пет година од стварања СРЈ“, *Историјски записи*, Историјски институт, Подгорица, 2/1997, стр. 103-111.

Вуксан, Душан Д, „Црна Гора у доба младости митрополита Петра Првог“, *Записи*, год. XII, Цетиње, књ. XXI, 1939, бр. 3, стр. 129-146; бр. 4, стр. 193-211; бр. 5, стр. 257-273; бр. 6, стр. 321-336.

Ђуретић, Веселин, *Српска беспућа двадесетог века*, Српска радикална странка, Београд, 2006.

Јевтић, Милош, „Петар Влаховић“, у: *Зборник радова посвећен академику Петру Влаховићу*, уредник Зоран Лакић, Црногорска академија наука и умјетности, Подгорица, 2003, стр. 31-63.

Јовановић, Батрић, *Црногорци о себи*, Народна књига, Београд, 1986.

Коматина, Ивана, *Црква и држава у српским земљама од XI до XIII века*, Историјски институт, Београд, 2016.

Коматина, Ивана, Коматина, Предраг, „Настанак Млетачке Албаније и успомена на византијску власт у српском Поморју“, *Историјски часопис*, Историјски институт, Београд, књ. LXVII (2018), 2018, стр. 55-82.

Латковић, Видо, *Петар Петровић Његош*, Нолит, Београд, 1963.

Милићевић, Јован, „Црна Гора 1797-1851“, у: *Историја српског народа V-1*, ур. Владимир Стојанчевић, Српска књижевна задруга, Београд, 1994, стр. 161-209.

Мркајић, Благота, „Косово у дјелу Петра I Петровића Његоша“, у: *Косовски бој у историји, традицији и стваралаштву Црне Горе*, Зборник радова, Црногорска академија наука и умјетности, Титоград, 1990, стр. 125-135.

Ненадовић, Љубомир, *Писма из Италије*, Нолит, Просвета, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1983.

Ослобођење, независност и уједињење Србије и Црне Горе, приредили Милић Ф. Петровић, Павле Стојковић и Душица Бојић, Историјски музеј Србије, Београд, 1999.

Острогорски, Георгије, *Историја Византије*, II фототипско издање, Просвета, Београд, 1993.

Пантић, Мирослав, „Дубровачке споне“, *Време*, Београд, 19. децембар 1994, стр. 40-42.

Петровић Његош, Данило, *Политички списи*, приредио Живко М. Андријашевић, Матица црногорска, Подгорица, 2013.

Петровић Његош, Никола I, *Говори, Цјелокупна дјела Николе I Петровића Његоша*, књига четврта, текст *Говора* приредио за штампу, предговор и објашњење написао Саво Вукмановић, Обод, Цетиње, 1969.

Петровић Његош, Никола I, *Спјегови, Цјелокупна дјела Николе I Петровића Његоша*, књига друга, Обод, Цетиње, 1969.

Петровић Његош, Никола I, *Писма, Библиографија, Цјелокупна дјела Николе I Петровића Његоша*, књига шеста, Обод, Цетиње, 1969.

Петровић Његош, Никола I, *Пјесме, Цјелокупна дјела Николе I Петровића Његоша*, књига прва, Обод, Цетиње, 1969.

Петровић Његош, Петар II, *Горски вијенац*, приредио за штампу, предговор и прилоге написао Ристо Ј. Драгићевић, коментар и рјечник Милана Решетара, Графички завод, Титоград, 1966.

Радоњић, Радован, *Политичка мисао у Црној Гори*, ЦИД, Подгорица, 2006.

Раковић, Александар, „Српски родољуб Богољуб Шијаковић као покретач државно-верског дијалога“, у: *Philosophos – Philotheos – Philoponos: Студије и огледи као харијетрија у част професора Богољуба Шијаковића поводом његових 65 година*, приредио Микоња Кнежевић, у сарадњи са Радом Кисићем и Душаном Крцуновићем, Гномон Центар за хуманистику/Матица српска, Београд, Подгорица, 2021, стр. 1066-1075.

Ракочевић, Новица, „Црногорска стварност после 1878. године“, *Наше теме*, Подгорица, 8-9/1987, стр. 1095-1109.

Ристић, Серафим, *Дечански споменици*, Државна штампарија, Београд, 1864.

„Српски језик већине, Срба преко трећине“, *Дан*, Подгорица, понедељак, 18. април 2011, стр. 2.

Стојанчевић, Владимир, „Горски вијенац као филозофско-литерарна основа за Његошева историјско-политичка схватања“, у: *Друштвено-политичка мисао Његоша*, прир. Михаило Марковић, Српска академија наука и уметности, Београд, 2006, стр. 23-29.

Стругар, Владо, *Велика буна Црне Горе 1988-1989*, Књижевне новине, НИП Универзитетска ријеч, Београд, Никшић, 1990.

Стругар, Владо, *Црногорски сабор српске слоге*, Досије, Београд, 1993.

Терзић, Славенко, *На капијама Константинопоља: Русија и балкаско питање у 19. веку*, Историјски институт, Православна реч, Београд, Нови Сад, 2021.

Томовић, Слободан, *Коментари: Лажни цар Шћепан Мали, Луча микрокозма, Горски вијенац*, Књижевна заједница „Култура“ Београд, Народни музеј Црне Горе Цетиње, Издавачка заједница „Вељко Влаховић“ Београд, Београд, Цетиње, 1990.

Фабер, М, „Право барских надбискупа на наслов ‘примас Србије’“, *Гласник земаљског музеја*, бр. 17, Земаљски музеј Босне и Херцеговине, Сарајево, 1905, стр. 445-477.

Summary

Budimir Aleksić

THE SERBIAN INTEGRALIST IDEA IN MONTENEGRO IN THE PAST AND TODAY

This work deals with the history of the idea of Serbian state and national unification which was, in the area of the then Montenegro, in the long time interval, articulated and represented by the significant personalities, writers and clergy. The intention is to point out the fact that even under centuries of Turkish occupation, the ideas about national liberation and unification of the Serbian people and the renewal state, were alive. That integralist consciousness, that was the awareness of Serbian unity, was present in Montenegro even after the liberation from the Turks. Until today, the Serbian people in Montenegro have shown determination, in various occasions and circumstances, to preserve its national, linguistic and religious identity and expressed aspiration for Serbian integrations.